

СЕКЦІЯ 2

СОЦІАЛЬНІ СТРУКТУРИ ТА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

СИМВОЛІЧНІ БІНАРНІ ОПОЗИЦІЇ В СТРУКТУРАЛІСТСЬКОМУ ДОСЛІДЖЕННІ КАБІЛЬСЬКОЇ ОСЕЛІ П'ЄРА БУРДЬО (НА МАТЕРІАЛАХ ДОДАТКУ ДО «ЛОГІКИ ПРАКТИКИ»). ЧАСТИНА 1

SYMBOLIC BINARY OPPOSITIONS IN PIERRE BOURDIEU'S STRUCTURALIST STUDY OF THE CABYLIAN HOUSE (BASED ON THE MATERIALS OF THE APPENDIX TO THE LOGIC OF PRACTICE). PART 1

Статтю присвячено проблемі застосування методології генетично-структуралістського аналізу символічних опозицій кабільської оселі в праці П. Бурдьо «Логіка практики». У статті констатовано, що в аналізі символічно-просторових опозицій кабільського помешкання П. Бурдьо застосовує методологію структуралістського конструктивізму, основою якої є аналіз бінарних опозицій. Відзначено, що бінарні опозиції є типом відносин між елементами системи, усередині якої ці елементи протиставляються один одному. У різних системах (природних, культурних, мовних, соціальних тощо), бінарність функціонує як основний принцип структурування людського досвіду, охоплюючи різні аспекти як природного, так і перетвореного людиною світу. Теоретичні основи аналізу символічно-просторових опозицій закладено структурною лінгвістикою, зокрема Ф. де Соссюром, який обґрунтував теорію подвійності мовних знаків, а також історико-теоретичної подвійності всіх наук. Наголошено, що в додатку «Логіка практики» проблема бінарних опозицій відображена в дослідженні кабільського житла, у якому П. Бурдьо як генетичний структураліст застосував інструментарій бінарного аналізу символічно-просторових явищ як мовних феноменів. Учений спирався на ідею, згідно з якою подвійні опозиції є в усіх візуальних образах і символічних складниках побутового оточення в житлі кабілів як специфічної родоплемінної спільноти. Визначено, що концепціям бінарних опозицій П. Бурдьо надавав методологічного, а не онтологічного значення, використовуючи їх для розуміння житла як частини габітусу кабілів. Таким чином, П. Бурдьо застосував структуралістський аналіз символічних бінарних опозицій для розуміння механізмів соціального й культурного конструювання габітусу кабілів, одним із фундаментальних принципів якого є бінарність чоловічого та жіночого світів із наявними в них символічними опозиціями: світле/темне, зовнішнє/внутрішнє, верх/низ, сонце/місяць, публічне/приватне тощо.

Ключові слова: символічні бінарні опозиції, структуралізм, габітус, символи, візуальні образи, просторові дихотомії, семіозис.

The article is devoted to the problem of applying the methodology of genetic-structuralist analysis of symbolic oppositions of the cabal dwelling in P. Bourdieu's work "Logic of Practice". The article states that in analysing the symbolic-spatial oppositions of the cabal dwelling, Bourdieu applies the methodology of structuralist constructivism, which is based on the analysis of binary oppositions. It is noted that binary oppositions are a type of relationship between the elements of a system within which these elements are opposed to each other. In various systems (natural, cultural, linguistic, social, etc.), binarity functions as the basic principle of structuring human experience, covering various aspects of both the natural and the human-transformed world. The theoretical foundations for the analysis of symbolic-spatial oppositions were laid by structural linguistics, in particular, by F. de Saussure, who substantiated the theory of the duality of linguistic signs, as well as the historical and theoretical duality of all sciences.

It is emphasized that in the appendix of the Logic of Practice, the problem of binary oppositions is reflected in the study of Kabyle housing, in which Bourdieu, as a genetic structuralist, used the tools of binary analysis of symbolic-spatial phenomena as linguistic phenomena. The scientist relied on the idea that double oppositions are present in all visual images and symbolic components of the household environment in the dwelling of the Kabyls as a specific tribal community. It has been determined that Bourdieu attached methodological rather than ontological significance to the concepts of binary oppositions, using them to understand housing as part of the Kabyls' habitus. Thus, Bourdieu used the structuralist analysis of symbolic binary oppositions to understand the mechanisms of social and cultural construction of the habitus of the cabins, one of the fundamental principles of which is the binary of the male and female worlds with their symbolic oppositions: light/dark, external/internal, up/down, sun/moon, public/private, etc.

Key words: symbolic binary oppositions, structuralism, habitus, symbols, visual images, spatial dichotomies, semiosis.

УДК 316.74:37

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.59.5>

Стригуль М.В.

к. соціол. н., доцент,
професор кафедри соціології
та політичних наук
Національний авіаційний університет

Формулювання проблеми статті. У творчості П. Бурдьо алжирський період розгортається на стику критичної раціоналістичної традиції та дюркгеймівської спадщини фран-

цузької соціології, де особливу роль відіграли дослідження, пов'язані із соціогенезом категорій розуму. П. Бурдьо, як і багато французьких інтелектуалів покоління 1960-х рр., на початку

наукової кар'єри зазнав впливу марксистських ідей. Найбільший вплив на його концепцію справив структуралізм, який завдяки роботам К. Леві-Стросса перетворився у Франції на одну з провідних течій соціально-філософської думки.

Щоправда згодом марксизм, як і структуралізм, був підданий П. Бурдьє гострій критиці. Не можна не відзначити в алжирському періоді також роль феноменології (Е. Гуссерля, А. Шюца та ін.) [9–12], пізнавальні настанови якої спонукали автора до аналізу звичайного соціального досвіду кабільської оселі через призму бінарних опозицій.

Дослідження П. Бурдьє символічних дихотомій кабільської оселі відбувається на засадах методології генетичного структуралізму, хоча він сам досить скептично ставився до наукових самовирізень і не поділяв епістемологічних настанов структуралізму. В алжирський період написання «Логіки практики» структуралістське прагнення усунути дійових осіб (агентів) і перетворити їх на прості епіфеномени культури як особливої структури не викликало в П. Бурдьє особливих заперечень. У структуралістському аналізі символічних опозицій кабільського житла П. Бурдьє долає притаманну структуралізму альтернативу «суб'єктивізм – об'єктивізм», обґрунтовуючи теоретичну позицію виходу зі структуралістського об'єктивізму без упадання в суб'єктивізм.

Метою статті є побудова концептуальної схеми генетично-структуралістського аналізу символічних опозицій кабільської оселі в додатку до праці П. Бурдьє «Логіка практики».

Невизначена наукова проблема, якій присвячено статтю. Статтю присвячено проблемі застосування методології генетично-структуралістського аналізу символічних опозицій кабільської оселі в праці П. Бурдьє «Логіка практики».

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання наукової проблеми. Методологію структуралістського аналізу застосовував П. Бурдьє в низці ключових праць, перекладених англійською мовою. П. Бурдьє послуговується методологією структуралістського конструктивізму, розглядаючи кабільську оселю як простір соціального семіозису. У цьому семіозисі автор вирізняє бінарні опозиції як символічні протилежності, які дають змогу аналізувати ті чи інші просторові відмінності з погляду їх соціально-значеннєвої наповненості. Поряд із «Логікою практики» П. Бурдьє послуговується структуралістсько-конструктивістською методологією символічного аналізу в «Алжирі», «Розрізненні», «Фотографії як мистецтві пересічної людини» й інших працях, присвячених аналізу габітусу як структури-носія узвичаєного колективного несвідомого [1–8].

П. Бурдьє розпочинає аналіз кабільської оселі з двочастинного поділу простору оселі на частину людей і частину тварин. Автор описує інтер'єр будинку Кабіле як такий, що «має прямокутну форму й поділений на дві частини на дві третини його довжини невеликою ажурною стіною, яка вдвічі нижча за висоту будинку».

Простір для зимової ночівлі жінок і дітей автор описує як простір над стайнею, де знаходиться горище. Жінки й діти перебувають тут поряд з усілякими інструментами та знаряддями, сіном і соломою, які накопичуються тут і йдуть на корм худобі. Оскільки горище знаходиться над стайнею, то таке фізичне розташування стратифікує світ чоловіків і світ жінок як світ соціально нерівних груп. Ця нерівність символічно позначається як вищість чоловіків щодо жінок і дітей. При цьому в цій нерівності жінки й діти посідають місце (над стайнею) трохи вище за місце худоби (частини тварин)¹.

Структуралістський аналіз бінарних опозицій П. Бурдьє продовжує в описі архітектоники стін. Тут ключовими є бінарні опозиції «світле-темне», «високе-низьке», «денне-сутінкове», «чоловіче-жіноче», «живе-мертве». Так, «перед стіною навпроти дверей, яка зазвичай називається тією ж назвою, що й зовнішня стіна, яку видно із заднього двору (tasga), стоїть ткацький верстат». Ця стіна є високою, денною, живою, вона представляє чоловічий світ. «Протилежну стіну, де перебувають двері, називають стіною темряви, або стіною сну, дівочою, або гробницею (ще кажуть «діва – сутінки», або «діва – стіна») темряви». Ця стіна є не просто темною, а низькою, сутінковою жіночою, мертвою. Вона представляє жіночий світ [5, с. 271–272].

В описі П. Бурдьє неважко побачити наближення жіночого світу до світу тварин і світу речей у кабільській культурі, Адже «до цієї стіни встановлюють лаву, достатню ширину, щоб на ній можна було розстелити килимок. Це місце, відведене для святкової вівці або маленького теляти, іноді для дров або глека з водою. Одяг, циновки й ковдри вішають удень на кілок чи дерев'яну поперечину біля стіни темряви або кладуть під розділову лавицю» [5, с. 273].

Таким чином, стіна канун протиставляється стайні як високе – низькому (adaynin, стайня, походить від goada, дно), а стіна ткацького верстата протиставляється дверній стіні, як світло – темряві. П. Бурдьє застерігає від спокуси суто технічного тлумачення цих опозицій, пропонуючи «поглянути на стіну ткацького верстата, звернену до дверей, яка сама виходить на схід, є найбільш яскраво освітле-

¹ П. Бурдьє пов'язує це з традиційними уявленнями про лофт, який зроблений із дерева, підтримується стайнею, і винесенням трупу мерця під час поховання. Цікавим є те, що thaarichth позначає як горище, так і носилки, які використовують для транспортування голови мерця. Із цього випливає розуміння того, чому гостя не можна без образи запросити спати на горищі, яке протиставляється стіні ткацького верстата так само, як і стіна – гробниці [5, с. 271–272].

ною, а стайня справді знаходиться на нижчому рівні, ніж решта (будинки зазвичай будується під прямим кутом до контуру, щоб полегшити відведення тваринних відходів і брудної води)» [5, с. 273–274]. Для кабілів зверненість на схід символічно позначає сакральний напрям Ісламу, пов'язаний із Кораном, пророком Мохаммедом і життям. Захід як бінарна опозиція позначає невірних і зневіру, невігластво і смерть.

Темряві, сутінковості й нижній частині будинку відповідає також простір вологих, зелених, сирих речей (банки з водою, розміщені на лавках з обох боків входу в стайню або біля стіни темряви, дерева, зеленого кольору фураж – а також множина для природних видів – воли та корови, осли та мули – природні дії – сон, статевий акт, пологи, а також смерть). Вони символічно протиставляються світлому, благородному, верхньому, простору людей, гостей, простору вогню і створених речей із ялиці, як-от: лампі, кухонному начинню, ткацькому верстату, символу захисту [5, с. 277].

Таким чином, темне, низьке, сутінкове, вологе, мертве, жіноче в берберському життєвому просторі протиставляється світлому, високому, денному, сухому, живому, чоловічому. Чоловічий простір являє собою простір розгортання «специфічних культурних заходів, які проводяться в будинку: ткацтва та приготування їжі» [5, с. 277].

П. Бурдьо зауважує, що «насправді сенс, об'єктивований у речах чи частинах простору, повністю виявляється лише через практики, структуровані за тими самими схемами, які організовані відносно них (і навпаки)». Так, практику вшанування гостей реалізують через запрошення гостя зайняти місце перед ткацьким верстатом, що надає такому всаджуванню сакрального сенсу (у берберському лексиконі «qabel» означає як вшанувати, так і «стояти обличчям до когось і дивитися на схід») [5, с. 279].

Хвороба і нездоров'я також проектується на темну стіну біля дверей. У разі поганого самопочуття в берберів прийнято казати, що людину змусили «сидіти ... біля стіни темряви, як у могилі», через що ця стіна позначає простір інвалідів, знерухомленості, бездіяльності й смерті, оскільки «біля цієї стіни фактично ставиться ліжко хворої людини, особливо взимку». Окрім того, «зв'язок між темною частиною хати і смертю проявляється також у тому, що обмивання мерців відбувається біля входу в стайню». Отже, символічно опозиція «чоловіче-жіноче» також пов'язується з опозицією «здорове-хворе» [5, с. 279–280].

Автор фіксує співвідношення між сном і смертю, чітко вказуючи на припис, згідно з яким, «лягаючи спати, потрібно спочатку лягти на мить на ліжку праворуч, а потім ліворуч, тому що на

першому місці знаходяться мертві в гробниці».

Особливим візуально-символічним фокусом оселі кабілів в аспекті жіночого світу є стіна перед ткацьким верстатом, яку наречена займає «обличчям до дверей, при денному світлі» і де вона «змушена сидіти, ніби її показують, як прикрашені тарілки, які там висять». У цьому, власне, відбувається не просто оречевлення жінки, а й захист її цноти, щодо якої ткацький верстат виконує функції такого собі оберегу. Наречену «змушують пройти крізь основу зі сторони, яка стоїть перед дверима, до сторони біля стіни ткацького верстата», бо, «на думку її родичів чоловічої статі, усе життя дівчини в певному сенсі підсумовується в послідовних позиціях, вона послідовно займає vis-a-vis ткацький верстат, символ чоловічого захисту» [5, с. 280–281].

Пояснення того, у чому ж полягає таке величезне значення ткацького верстата, можемо отримати з його функціональних особливостей. Ткацький верстат є інструментом створення тканини як упорядкованої структури. Саме по собі створення тканини як упорядкованої структури, в уявленні чоловічої частини, має впливати на жінку в магічно-упорядковувальний спосіб. Оскільки магічні ритуали працюють на основі механізму партиципації, то ткання як жіноче заняття з упорядкування ниток у тканину в суто інтуїтивному розумінні чоловіків має переноситися всередину жінки. Порядок має ставати частиною жіночого ества зсередини.

«Перед шлюбом, – констатує П. Бурдьо, – її ставлять за ткацький верстат, у його тінь, під його захистом, так само як її тримають під захистом її батько та брати; у день свого весілля вона сидить перед ткацьким верстатом, спиною до нього, зі світлом на ній, а після цього вона буде ткати, спиною до стіни світла, за ткацьким верстатом» [5, с. 290].

Надалі П. Бурдьо аналізує опозиції жіноче-чоловіче, верх-низ, темне-світле, вологе-сухе, зовнішнє-внутрішнє, які стають супутніми гендерно-просторовій сегрегації чоловіків і жінок, оскільки не тільки міжстатевий розподіл праці (ґрунтований на тому ж принципі поділу, що й організація простору) покладає на жінку відповідальність за більшість предметів, що належать до темної частини будинку, наприклад, за перенесення води, дров, гною». Також «опозиція між верхньою частиною та нижньою частиною відтворюється у внутрішньому просторі будинку як протилежність між зовнішнім і зовнішнім простором, між жіночим простором будинку та його садом і чоловічим простором» [5, с. 291].

Прототипом для П. Бурдьо в цьому аспекті стає намет кочівника, «який закривається завісою на дві частини», при цьому «одна відкрита для гостей, інша зарезервована для жінок».

Опозиція вологе-сухе поширюється й на харчову поведінку, яка набуває етично-забарвленої оцінки, адже вогнище як благододна частина, де смажать м'ясо, першокласну їжу для гостей, і де приймають гостей, і стайня, нижня частина, зарезервована для худоби, утворюють опозицію «цензура-інстинкти», «зрілість-молодість», «осінь-весна».

У нижній частині будинку утворено простір «найінтимнішої таємниці у світі інтимності», тобто «сексуальності й продовження роду». Цей простір у кабільській культурі асоціюється з темрявою. Нижня частина є більш менш порожньою вдень, коли вся (виключно жіноча) діяльність у домі зосереджена назовні. Але темна частина є наповненою вночі, наповненою людьми і тваринами, оскільки воли й корови, на відміну від мулів та ослів, ніколи не ночують на вулиці. Воли й корови ніколи не бувають ситнішими, аніж у дощову пору року, коли чоловіки сплять удома, а волів і корів годують у стайні.

Фертильність людей, худоби, поля, отже, співвідносяться з темною частиною оселі, оскільки у вологому середовищі все стає більшим за розміром (П. Бурдьо вважає «привілейованим» прикладом еквівалентності між родючістю й темрявою, процесом набрякання й вологістю). Оскільки в кабільській культурі народження завжди є переродженням предка, темна частина будинку без суперечностей відмарковується і як простір смерті, і як простір продовження роду [5, с. 291].

Чоловіче й жіноче символізуються також у центрі розділової стіни, де проходить межа між «будинком людей» і «будинком тварин», головною колоною, яка підтримує «маїстер-брус» і весь каркас будинку. При цьому головна балка (*asalas alemmas*, термін чоловічого роду), яка поширює захист чоловічої частини дому на жіночу, ототожнюється з господарем дому, тоді як головна опора, роздвоєний стовбур дерева (*thigejdith*, жіночий термін), на якому воно базується, ототожнюється з дружиною [5, с. 291–292].

Отже, у такому символізмі чоловік тримається на жінці, у прямому розумінні слова «покладаючись» на неї. Поширений в інших інтерпретаціях символізм чоловічого як вертикального та жіночого як горизонтального буває чимось протилежним. Водночас жіночі числа в більшості випадків є парними, тоді як чоловічі – непарними, як одиниця (чоловіче) і двійка (жіноче).

Відповідно, навколо головного променя, символу чоловічої потенції, згорнутий інший символ сили запліднення людини, а також воскресіння. Ідеться про змія, «охоронця» будинку, як іноді зображують змія (наприклад, у регіоні Колло) на глиняних глеках, зроблених жінками, що містять насіння кукурудзи.

Також, згідно з повір'ям, змії іноді спускається в будинок, на коліна безплідної жінки, називаючи її «матір'ю». У психоаналізі символ змія інтерпретується в подібному полі значень. Змія уособлює таємне знання, плодючість, гріховність, фертильність, набуваючи загалом фалічної семантики.

Жінки, які мають проблеми з вагітністю, прив'язують змієподібний фаломорфний символ (пояс) до центральної балки, намагаючись тим самим магічно вплинути на власну родючість через символічне прилучення до чоловічого світу (горизонтальної балки), оскільки безплідна жінка не може «тримати» чоловіка.

Подія народження сина й побажання йому чоловічого панування супроводжується його наближенням до сонця. Сонце – один із універсальних символів світла, який уособлює чоловічий логос. Щоб «він був господарем у домі», після завершення обрядового посту чоловік приймає першу їжу на даху, тобто ближче до Сонця і Неба. Робиться це для того, «щоб він міг нести промені», отже, бути розумним та енергійним. Жінка як центральний стовп тримає чоловіка, що дає змогу кабілам символічно ототожнювати жінку із Землею.

Молодій нареченій бажають із допомогою Аллаха «міцно поставити стовп посеред хати», тримати вертикаль Землі. Жінка символічно є вертикальною знизу (вона тримає дім і домогосподарство) і роздвоєною вгорі (бо приймає і морально, і фізіологічно чоловіка в себе), оскільки вона має бути плодючою та заплідненою чоловіком, як Сонцем і Небом водночас. Таким чином, ця символічна зв'язка бруса й колони символізує разом із цим шлюб Сонця і Неба-чоловіка, яке підпирається Землею-жінкою.

Кабільська оселя в організації відповідає, на структуралістську думку П. Бурдьо, набору гомологічних опозицій: високий/низький, світлий/темний, день/ніч, чоловічий/жіночий, запліднюючий/здатний бути заплідненим. Гомологічність опозицій поширюється й на Всесвіт.

Опозиційними є також виміри внутрішнє/зовнішнє (*inside/outside*). Чоловічий світ перебуває назовні, бо місце чоловіка надворі, на полі чи на зборах. П. Бурдьо констатує, що хлопчика навчають цього в дуже ранньому віці. Жіночий простір перебуває зсередини, в оселі, тому жінки полюбляють повторювати, що «чоловіки не знають про багато про те, що відбувається в оселі» [5, с. 292].

Чоловік, який занадто багато часу проводить удома, викликає підозру або насміх. Такого чоловіка інші чоловіки називають «домовиком», порівнюючи його з «квочкою в гнізді». За наявності поваги чоловік пропонує себе великому зовнішньому світу, світу публічного всебачення. Чоловіка бачать усі, він має пропо-

нувати себе, щоб його побачили, він постійно має бути в очах інших, протистояти їм, дивитися в очі, бути «людиною серед людей» (argaz yer irgazen) [5, с. 292].

Світ жінок обмежений оселею, цариною приватного життя й таємницями природи, що означає соціальну ексклюзію жіноцтва із суспільного життя. На відміну від чоловічої праці на відкритому повітрі, жіноча праця є малозрозумілою і прихованою, бо вона відбувається зсередини оселі. Жінка є ніби похованою в оселі, через що в кабільській приказці в жінок є два помешкання: їхня оселя і гробниця. Отже, жіноче асоціюється з темрявою та місяцем. Місяць як опозиція сонця виступає в рамках опозиції чоловіче/жіноче та світле/темне, публічне/приватне. Жіноче, отже, є темним і приватним, а тому внутрішнім малим світом.

Висновки. В аналізі символічно-просторових опозицій кабільського помешкання П. Бурдьо застосовує методологію структуралістського конструктивізму, основою якої є аналіз бінарних опозицій. Бінарні опозиції є типом відносин між елементами системи, усередині якої ці елементи протиставляються один одному. У різних системах (природних, культурних, мовних, соціальних тощо) бінарність функціонує як основний принцип структурування людського досвіду, охоплюючи різні аспекти як природного, так і перетвореного людиною світу. Теоретичні основи аналізу символічно-просторових опозицій закладено структурною лінгвістикою, зокрема Ф. де Соссюром, який обґрунтував теорію подвійності мовних знаків, а також двоїстості наук, наприклад, лінгвістики, яка має синхронічний і діахронічний плани.

У додатку «Логіки практики» проблема бінарних опозицій відображена в дослідженні кабільського житла, у якому П. Бурдьо як генетичний структураліст застосував інструментарій бінарного аналізу символічно-просторових явищ як мовних феноменів. Учений спирався на ідею, що подвійні опозиції є в усіх візуальних образах і символічних складниках побутового оточення в житлі кабілів як

специфічної родоплемінної спільноти. Автор стверджував, що концепціям бінарних опозицій варто надавати методологічне, а не онтологічне значення. Іншими словами, важливість понять бінарних опозицій полягає в їх використанні для розуміння житла як частини габітусу. Таким чином, П. Бурдьо застосував структуралістський аналіз бінарних опозицій для розуміння механізмів соціального й культурного конструювання габітусу кабілів, одним із фундаментальних принципів якого є бінарність чоловічого та жіночого світів із наявними в них символічними опозиціями: світле/темне, зовнішнє/внутрішнє, верх/низ, сонце/місяць, публічне/приватне тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bourdieu P. Outline of a Theory of Practice. Cambridge : Cambridge University Press, 1977.
2. Bourdieu P. Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste. Cambridge/Mass. : Harvard University Press, 1984.
3. Bourdieu P. The Logic of Practice. Cambridge : Polity Press, 1990.
4. Bourdieu P. La domination masculine. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*. 1990. № 84. P. 21–31.
5. Bourdieu P. The Kabyle house or the world reversed. 1990. P. 271–319.
6. Bourdieu P. State Nobility. Elite Schools in the Field of Power. Oxford/UK : University Press, 1994.
7. Bourdieu P. Photography. A Middle-Brow Art. Stanford/Cal. : Stanford University Press, 1996.
8. Bourdieu P. Making the economic habitus: Algerian workers revisited. *Ethnography*. 2000. № 1/1. P. 17–41.
9. Husserl Edmund Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie. Halle (Saale), Max Niemeyer Verlag, 1913.
10. Леві-Строс К. Структурна антропологія / пер. з французької З. Борисюк. Київ, 1997. 387 с.
11. Леві-Строс К. Первісне мислення. Київ, 2000. 324 с.
12. Малицька Н. Ідея об'єктивації у феноменологічній соціології Альфреда Шюца та її реалізація. *Філософські пошуки. Філософія. Історія. Культура*. Львів-Одеса, 2009. Вип. XXXI. С. 245–252.